

Dějepis s nadhledem 8

PŘEHLED UČIVA

pro základní školy a víceletá gymnázia

České země a habsburská monarchie v raném novověku

Habsburská monarchie se začala vyvíjet od roku 1526 poté, co se uprázdnil český a uherský královský stolec po smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče. Oba trůny nakonec získal rakouský arcivévoda **Ferdinand Habsburský**. Habsburská monarchie byla v té době **personální unií** – svazkem států spojených osobou panovníka. V průběhu následujících staletí prošla složitým vývojem. Měnily se hranice monarchie i povaha státu, z něž Habsburkové postupně vytvořili absolutní, centrálně spravovanou a dědičnou monarchii. Velký a složitý státní útvar pod vládou Habsburků se na začátku 19. století přeměnil v **Rakouské císařství** a roku 1867 v dualistický stát *Rakousko-Uhersko*, který zanikl roku 1918 rozpadem do **nástupnických států** (např. Československá republika aj.) na konci 1. světové války.

Postavení **zemí Koruny české** se v rámci monarchie proměňovalo směrem k větší integraci (spojení). Habsburkové upevnili svou vládu zejména po porážce českého stavovského povstání v bitvě na Bílé hoře roku 1620. Ferdinand II. Habsburský vydal nové zemské zákoníky, tzv. **Obnovené zřízení zemské**, pro České království vyšlo roku 1627 a pro Markrabství moravské roku 1628. Ustanovil mimo jiné, že česká koruna je **dědičná** v rodě Habsburků v mužské i ženské linii. Další zásadní úpravu pravidel dědictví provedl Karel VI. v tak zvané **pragmatické sankci** roku 1713. V ní stanovil **nedělitelnost** území a namísto dosavadní zásady prvorozenství v rámci celého rodu zavedl to, že dědicem koruny bude nejstarší dítě naposledy vládnoucího panovníka. Tato zásada nabyla na důležitosti roku 1740, kdy Karel VI. zemřel. Na trůn měla na základě pragmatické sankce nárok jeho nejstarší dcera **Marie Terezie**, nikoli její starší teta. Během vlády Marie Terezie (1740–1780) došlo k dokončení **centralizace státní správy**.

Stát

Stát moderní, absolutistický je pojem běžně používaný pro označení neomezené státní moci, která může mít různé podoby. V období mezi renesancí a Francouzskou revolucí se ve velkých státech západní Evropy objevila výrazná expanze moci vládnoucích struktur. Název absolutismus byl ale později přisouzen spíše jednotlivým abstraktním principům společenského uspořádání než konkrétním atributům osoby panovníka, objevily se i pro pozdější dobu různé typy absolutismu. Centralistické monarchie prudce zvýšily své schopnosti získávat finanční prostředky v důsledku neustálého válčení. Přeměna dosavadních systémů byla souhrnem mnoha dílčích procesů: tradiční orgány, zemské sněmy, ale i například komunální instituce byly oslabeny nebo zrušeny, rozvíjela se dopravní infrastruktura, prudce vzrůstalo zdaňování (zejména zaváděním daní nepřímých) a stále více se investovalo do stálé armády. Vzrostl i význam byrokracie, byly vyvíjeny nové formy diplomacie i nová pravidla válčení. Tyto tendence se objevily prakticky po celé Evropě. Pokud stát těmto dobovým požadavkům nebyl schopen dostát, mohl i ztratit svou svobodnou existenci, příkladem je Polsko.

Válka a lidé: třicetiletá válka

Třicetiletá válka byl rozsáhlý vojenský konflikt probíhající mezi lety **1618–1648** v Evropě. Vyvrcholily v něm dosavadní mocenské a náboženské spory, probíhající od 16. století v řadě zemí. Na počátku války bylo **české stavovské povstání (1618–1620)**. V jeho průběhu se do konfliktu zapojila na obou stranách (na straně Habsburků a na straně stavů, resp. stavovského vzdorokrále **Fridricha Falckého**) řada zemí tehdejší Evropy. Do konfliktu se poté postupně zapojila většina států tehdejší Evropy, včetně severských zemí jako Dánsko a Švédsko. Největší část bojů se odehrávala v prostoru **Svaté říše římské národa německého**. Žádný stát v této době ještě neměl k dispozici stálou armádu, ale najímal do služby dle aktuální potřeby **žoldnéře** – vojáky bojující za mzdu (žold). Vojsko nemělo žádná kasárna ani jiné profesionální zázemí a často vázlo jeho zásobování. Proto nezřídka žilo na úkor civilního obyvatelstva, plenilo, zabavovalo zásoby jídla, dobytek a majetek a vybíralo tzv. výpalné, jímž si města či vesnice vykupovaly svou bezpečnost. Na zimu byli vojáci často ubytováni u měšťanů a sedláků doma (tzv. **kvartýry**) a ti je museli živit. V roce 1644 zahájily válčící státy mírová jednání v Münsteru a Osnabrücku ve Vestfálsku (odtud **vestfálský mír** uzavřený 1648).

Sedmiletá válka 1756–1763

Sedmiletá válka byla jen jednou z mnoha válek v boji o nadvládu jedné země nad druhou. Evropské velmoci jako Prusko a Rakousko bojovaly o Slezsko, Francie a Velká Británie o koloniální oblasti v Americe nebo na indickém subkontinentu. Války, ta první v německých oblastech známá jako válka **slezská**, v USA jako **indiánská válka** a v Indii jako **Třetí karnatická válka**, trvaly sedm let. O co se jednalo v tomto globálním sporu v 18. století? Koloniální mocnosti Anglie a Francie byly dlouho v rozporu o další kolonie nebo nadvládu v určitých oblastech světa. V Americe byly britské kolonie na východním pobřeží od Newfoundlandu po Gruzii. Území patřící Francii se rozprostíralo od Louisiany v Mexickém zálivu po Kanadu a Illinois jižně od Hudsonova zálivu. To vylučovalo jakoukoli koloniální expanzi Velké Británie na západ. Konflikt byl nevyhnutelný a byl rozhodnut ve prospěch Velké Británie ve francouzské a indické válce. O indický subkontinent rovněž bojovali Britové a Francouzi. I zde si britská koruna udržela převahu a učinila z Indie svou kolonii, která se později dokonce stala korunou kolonií s britskou královnou jako císařovnou Indie. Konečně v roce 1762 se Velké Británii podařilo oslabit španělské koloniální rivaly invazí na Filipíny. Do tohoto celosvětového sporu mezi evropskými velmocemi patřil i boj mezi Pruskem a Rakouskem o Slezsko. Rakousko bylo v této válce podporováno Francií, zatímco Prusko dostalo britskou zbrojní pomoc. Když válka po sedmi letech skončila, mohlo se Prusko, které se nyní stalo pátou hlavní mocností v Evropě, cítit jako vítěz.

Člověk a víra v předmoderní době

V průběhu první poloviny 16. století došlo v důsledku **reformace** k rozdělení západního křesťanství do několika církví: od **katolictví** se oddělily **reformační církve**, jako byli luteráni, kalvíni, anglikáni a další. Některé základy křesťanské nauky zůstaly všem církvím společné, například četba **Bible**, víra v ukřižovaného Krista, představa o **Posledním soudu** na konci světa, o Nebi, Pekle a **spáse**. V jiných věcech se od sebe jednotlivá vyznání (**konfese**) lišila, například v tom, jak konkrétně věřící spásy dosahuje, zda jen svou vírou, nebo i svými skutky, nebo zda to již dávno předurčil Bůh. Každá z církví o sobě tvrdila, že jen ona je pravdivá a jen ona následuje pravé učení Ježíše Krista a přináší věřícím spásu. Konfesionální rozdělení křesťanské společnosti vedlo k velkým sporům a **náboženským válkám**. Nejkomplikovanější byla situace v těch zemích, kde žili lidé dvou a více vyznání (například ve Francii katolíci a hugenoti). Panovníci se proto zpravidla snažili dosáhnout toho, aby v jejich zemi byla jen jedna církev a jedna víra, a to ta, již sami vyznávali. V případě Habsburků to bylo **katolictví**. Lidé jiného vyznání pak museli na základě nařízení panovníka buď ke katolictví přestoupit (**konvertovat**), nebo mohli odejít ze země do **exilu**.

Dva odlišné světy: Židé a křesťané v Evropě

Židé žili v Evropě na mnoha místech jako trpěná menšina. V mnoha ohledech se lišili od křesťanského obyvatelstva – používali odlišné písmo, jazyk, náboženství, měli jinou kulturu, kalendář, zvyky. Jejich postavení se začalo zhoršovat od konce 11. století v souvislosti s křížovými výpravami do Svaté země. Židé byli obviňováni z toho, že zavinili ukřižování Ježíše Krista a docházelo vůči nim k velkým krveprolitím. Zásadní vliv na vyloučení Židů ze středověké společnosti měl **IV. lateránský koncil** roku 1215, který přikázal, aby Židé nosili zvláštní označení a byli tak na první pohled odlišitelní od křesťanů. Židé pak nejčastěji nosili žluté čepice nebo na hrudi žlutý kroužek, hvězdu nebo čtverec. Často byli v průběhu středověku a raného novověku obviňováni z různých nesmyslných provinění, například z rituálních vražd křesťanských dětí, z otrávení pitné vody, šíření morové nákazy, znesvěcování hostií a podobně. Židovská **ghetta** pak byla často obětí **pogromů** – útoků, při nichž došlo k velkým masakrům celých židovských obcí, vypálení **synagogy** (židovská modlitebna) a domů. K řadě omezení a zákazů patřily i zákony stanovující počet židovských rodin na území daného státu. Ke zrovnoprávnění Židů a jejich **asimilaci** docházelo až od 19. století. Nové vzepětí rasové nenávisti vůči Židům nastalo v důsledku ideologie **nacismu** a holokaustu v letech 1939–1945.

Hvězdy a noviny

Mezi lety 1500–1800 došlo v oblasti technologií i vědeckého poznání k zásadním událostem, které změnil evropskou společnost. Astronomie přinesla nové objevy, které vyústily v přijetí heliocentrického modelu Vesmíru, tj. že Slunce je středem naší soustavy a planety kolem něj obíhají. Zároveň se díky rozšíření knihtisku proměnilo šíření informací a se vznikem prvních novin v 17. století přišel zcela nový způsob komunikace, který ve výsledku „zmenšil“ prostor Evropy, neboť lidé mohli poměrně rychle získávat zprávy z různých koutů kontinentu. To vše stojí v základech moderní evropské společnosti, jejíž jsme součástí dodnes.

Globalizace

Globalizace (z anglického global „celosvětový“) je dlouhodobý ekonomický, kulturní a politický proces, který rozšiřuje, prohlubuje a urychluje pohyb zboží, lidí i myšlenek přes hranice států a kontinentů. Představuje zvyšující se propojování (integraci) na celosvětové úrovni. Ačkoliv největší rozvoj globalizace započal v 19. století, historické události předcházely tento rozvoj již od dob starověku. Globalizace raného novověku zhruba zahrnuje období mezi lety 1600 a 1800, někdy bývá také označována jako **protoglobalizace**. Toto období se vyznačuje vzestupem námořních evropských impérií – v 16. a 17. století Portugalska a Španělska, později Británie a Nizozemska. V 17. století byly založeny v podstatě první nadnárodní korporace – Britská Východoindická společnost v roce 1600 a Nizozemská Východoindická společnost v roce 1602 (společnost, která jako první v historii vydala akcie).

Od 19. století hovoříme jako o moderní globalizaci. Ta začala nabírat svou nynější podobu díky **průmyslové revoluci**. **Industrializace** umožnila standardizovanou produkci domácích potřeb využívající úspor z rozsahu produkce, přičemž rychlý populační růst vytvořil stabilní poptávku po komoditách (zboží).

Lidé doby baroka a jejich myšlenkový svět

Barokní umění a kulturu ovlivnila (nejen) v Habsburské monarchii v 17. a 18. století katolická **zbožnost** a náboženská praxe. Ke stavbám postaveným v barokním slohu patřily četné **kostely, poutní areály, kapličky, boží muka, sochy svatých, křížové cesty** umístěné v krajině a podobně. Barokní krajina se „sakralizovala“ – stávala se svatou tím, jak byla hojně poseta uměleckými díly, které vyjadřovaly víru v Boha a úctu k obyvatelům křesťanského **Nebe**. Vedle boží úcty a úcty ke Kristu se do popředí dostala **Panna Marie, svatí a andělé**, k nimž se upínala pozornost věřících. **Modlitba a meditace** patřila ke každodenním zbožným rituálům věřících. Aspoň jednou týdně, v neděli, pak měli navštívit kostel, zúčastnit se **mše svaté** a vyslechnout si **kázání**. Věřící se také pravidelně vydávali na **náboženské poutě** a chodili, často společně celá farnost, na blízká i vzdálenější **poutní místa**. Řada poutních míst měla starší kořeny a tradici, ale některá byla založena právě v období baroka. Na řadě uctívaných míst byly vystavěny honosné barokní **poutní kostely**, například poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře nebo mariánská poutní místa na Svatém Kopečku u Olomouce nebo Svatá Hora u Příbrami.

Co způsobil knihtisk?

V polovině 15. století zdokonalil mohučský zlatník **Johann Gutenberg** techniku knihtisku. Do té doby se tisklo tak, že se celá strana, písmena i obrázky, vyryla jako celek do pevné desky, z níž se tisklo. Gutenberg naproti tomu ulil jednotlivé **litery**, z nich do matrice sestavil text a po vytištění litery vysypal a sestavil je znovu do nového textu. Jeho objev znamenal takové zrychlení a zjednodušení tisku, že do padesáti let se tiskařské dílny rozšířily po celé Evropě. Začaly se masivně šířit tištěné **knihy**, ale i další, zcela nová média, která začala postupně proměňovat raněnovověkou společnost. Mezi ně patřily například **letáky**, které přinášely stručné zprávy o aktuálních událostech, v nichž autoři sdělovali svůj **názor** na událost a snažili se ovlivnit **názory** čtenářů. Od 16. století tak díky letákům vznikly první **mediální války**, například v době českého stavovského povstání nebo v období třicetileté války, když katolíci a protestanté vydávali letáky o stejných událostech, ale s odlišným hodnocením. Na začátku 17. století vznikly první tištěné **noviny**, které umožnily šíření aktuálních informací o dění v Evropě i zámoří. Vynález knihtisku způsobil významnou **komunikační revoluci**, stejně jako později objev telegrafu, telefonu, rozhlasu či naposledy internetu.

Evropa objevuje a dobývá svět

V 15. století docházelo v Evropě ke zdatelným ekonomickým, finančním i kulturně společenským změnám. Problémem byla monetární (peněžní) krize. Evropské doly na drahé kovy byly již značně vyčerpány, drahé kovy byly vyváženy do Orientu, kde se směňovaly za koření a další žádané luxusní zboží. Roku 1453, po dobytí Konstantinopole Turky, světový obchod ze západu na východ značně ustrnul. Současně s tím se začaly šířit zvěsti o bohatství neznámých zemí, pokročila věda a technika umožňující delší plavby oceánem (astronomické objevy, kompas, astroláb, nové typy lodí). **Objevné plavby** započali Portugalci dobytím přístavu Ceuta roku 1515, následovaly plavby Bartolomea Diaze, Vascy da Gamy, Kryštofa Kolumba a mnoha dalších. Současně s objevy neznámých zemí začala **éra evropského kolonialismu**. V letech 1519–1521 Hernando Cortéz dobyl říši Aztéků v dnešním Mexiku. V letech 1531–1535 přišli do říše Inků španělští dobyvatelé (conquistadoři) Francesco Pizarro a Diego Almagro a s využitím právě probíhající místní občanské války říši dobyli.

Obchodníci, misionáři, otrokáři

K nejvýraznějším důsledkům objevných a dobovatelských cest patří přesun obchodních středisek ze Středomoří na pobřeží Atlantiku, rozvoj evropského poznání, migrace plodin a fauny, ale také migrace chorob, inflace, násilné vnučování evropské kultury a násilná christianizace domorodého obyvatelstva, jejímiž nositeli byli křesťanští misionáři. Rozvoj rasismu v koloniích na sebe nedal dlouho čekat, pozůstatky tohoto neblahého jevu pociťuje svět dodnes. V některých místech byli domorodci úplně vyhubeni nebo zdecimováni. K nejzávažnějším důsledkům evropského kolonialismu patří vznik **tzv. trojúhelníkového obchodu** mezi Evropou, Afrikou a Amerikou, který podpořil rozmach otrokářství a obchodu s lidmi. Koloniální oblasti také trpěly následky monokulturního zemědělství.

Evropské hospodářství v 16.–18. století

Období evropských dějin mezi třicetiletou válkou a Francouzskou revolucí se vyznačovalo mimo jiné posílením centrální vlády na úkor samostatnosti jednotlivých regionů. Díky němu se začaly objevovat instituce, které dnes máme spojeny s moderním státem, byť se často jednalo o jejich zárodečnou formu. Centralizace se dotýkala většiny odvětví společenského života, nejvíce pak politického dění, ale i ekonomiky či náboženství. Z touhy po jednotě vycházelo také myšlení, ať už stavělo na vrchol pomyslné hierarchie Boha, nebo později, v době osvícenství, rozum. Absolutismus byl vždy jen pomocným termínem, kterým se snažili historici popsat tendenci, jež se dotýkala většiny evropského kontinentu. Ačkoli tento pojem tkví v oblasti politických dějin, přičemž za vzor slouží Francie krále Slunce Ludvíka XIV., dokážeme s jeho pomocí postihnout i dějiny hospodářské (merkantilismus), náboženské (konfesionalizace), kulturní (panovnická propaganda v umění) či dějiny každodennosti (sociální disciplinace).

Globální hospodářství a obchod

Na přelomu 16. a 17. století došlo k rozvoji finančních a peněžních služeb, což úzce souviselo zejména se zámořskými objevy. Jednalo se nejen o objevení zdrojů vzácných kovů, ale pro Evropu především o rozšíření trhů a odbytišť vlastní produkce. Vznikla proto řada společností sdružujících obchodníky a podnikatele, z nichž nejvýznamnější se stala Východoindická společnost založená v Holandsku roku 1602. Na přelomu 18. a 19. století došlo k výraznému rozvoji průmyslového podnikání, s čímž úzce souvisel nejen růst objemu obchodních transakcí, nýbrž i zrychlení platebního styku. S tím byl taktéž spojen zvýšený zájem o úvěry a potřebné investice. Rozvoj bankovníctví se zpočátku 19. století spojuje se vznikem velkých bankovních firem. V 19. století došlo také k poklesu dopravních nákladů díky železniční a lodní dopravě (říční a zámořské). Technologie konce 19. a především pak 20. století umožnily využívat pro komunikaci na velkou vzdálenost nové vynálezy z oblasti elektrotechniky a elektromagnetismu, kterými tehdy byly telegraf a o něco později telefon.

Zrod moderního státu

Konec 18. století bývá ve střední Evropě spojován se vznikem státu v moderním slova smyslu. Reformy vycházející mimo jiné z osvícenské filozofie položily základy státního řízení, které vychází z představy, že největší silou nějaké státní jednoty jsou jeho obyvatelé, kterým musí stát na jedné straně vytvořit důstojné a produktivní podmínky k životu, ale na straně druhé nad nimi musí mít neustálou kontrolu. Panovníci pro tento účel potřebovali dostatek aktuálních informací o svém státě, takže nařizovali systematické mapování území, sčítání a evidenci obyvatel. Vytvořili také moderní způsob řízení státu skrze kvalitní úředníky, kteří se řídili instrukcemi přímo z centra. Státní kontrola prakticky všech činností (školských, zdravotnických, armádních, hospodářských atd.) se stala nedílnou součástí moderního života. Poddaní se skrze získávání dalších a dalších práv (na vzdělání, na vlastní náboženskou víru, na volbu povolání atd.) postupně stali občany.

Za císaře pána

Rakouská monarchie (od roku 1867 **Rakousko-Uhersko**) byla jednou ze zásadních evropských velmocí 19. století. Druhá polovina tohoto století je pak spojena s dlouhou vládou Františka Josefa I., který ve své osobě spojoval území od Čech po dnešní Chorvatsko a od Rakouska po dnešní Ukrajinu a Rumunsko. Tento multietnický stát (= stát, kde žije mnoho národností) byl jazykově, kulturně a společensky pestrým prostorem. Zároveň byl ale vnitřně velmi rozdílný co do vyspělosti, bohatství a rozložení moci (vlivu). To vytvářelo dlouhodobé napětí mezi různými částmi monarchie a nakonec vedlo i k jejímu zániku.

Napoleon Bonaparte, jeho války a osobnost

Napoleon Bonaparte se narodil 15. srpna 1769 na Korsice. Byl především schopným vojevůdcem, generálem se stal ve věku 25 let. V roce 1799 pomohl svrhnout direktorium, které Francii nepřilíš úspěšně vládlo. Byl jmenován prvním **konzulem** ze tří, posléze se stal konzulem jediným a roku 1804 se jmenoval **císařem** v nově zvoleném francouzském konzulátu. Napoleon ve Francii reorganizoval vzdělání, založil Francouzskou centrální banku, podporoval vědu a umění. Jedním z nejvýznamnějších úspěchů Napoleonova režimu bylo vydání Občanského zákoníku (**Code de civil**). Ovšem s Napoleonem jsou svázány především jeho války. Jedním z největších vítězství byla **bitva u Slavkova** roku 1805, kde porazil Rakousko a Rusko, v roce 1806 jeho síly zničily pruskou armádu. Ve snaze oslabit Anglii zavedl **tzv. kontinentální systém**, který měl Evropě znemožnit obchod s Anglií. Po neúspěšném tažení do Ruska byl spojenými silami evropských mocností poražen v **bitvě u Lipska** v říjnu 1813 a byl vyhoštěn na ostrov **Elba**. Zůstal tam jen tři sta dní, než se vrátil do Francie a obnovil válku. V roce 1815 se evropské mocnosti opět spojily a Napoleon byl poražen v **bitvě u Waterloo**. O tři dny později odstoupil a byl poslán do **exilu na ostrově svaté Heleny**, kde 5. května 1821 zemřel.

Velká válka 1914–1918 a lidé na frontách i v zázemí

První světová válka (1914–1918) byl celosvětový konflikt, v němž vygradovalo dlouhodobé napětí. Již od konce 19. století se začaly formovat dva mocenské bloky, **Trojspolek** (Německo, Rakousko-Uhersko, Itálie) a **Trojdhoda** (Velká Británie, Francie a Rusko). Válka vypukla 28. července 1914, kdy **Rakousko-Uhersko** vyhlásilo Srbsku válku kvůli nesplnění ultimáta **po atentátu** na následníka habsburského trůnu v **Sarajevu**.

Ve válce se projevil vědeckotechnologický pokrok, lidé masivně použili moderní **vojenskou techniku** a nové vynálezy pro zabíjení: byly používány rychlopalné zbraně, letadla, ponorky, tanky a také chemické zbraně, zejména jedovaté bojové plyny. Bojovalo se na několika frontách. Na mnoha místech se válka proměnila v **zákopovou** (poziční) válku, kde se měsíce bojovalo o malé kousky půdy, vojáci na obou stranách vytvořili systémy zákopů, jež hájili a současně se snažili prolomit obranu nepřítele. Válka se tak proměnila v „jatká“. Některé zvláště krvavé bitvy později dostaly symbolické názvy, které odkazovaly na obrovské počty mrtvých. Například bitva u Verdunu, jíž se začalo říkat **„verdunský mlýnek na maso“**, trvala skoro celý rok, od února do prosince 1916, a během této doby zde padlo více než 700 tisíc vojáků, aniž by se bojová linie významně změnila.

Během pěti let zemřelo skoro 10 milionů vojáků, dalších asi 20 milionů se domů vrátilo se zraněním. Válečné prožitky měly velký dopad na psychiku těch, kteří přežili a jimž se začalo říkat **„ztracená generace“**. Lidé válce říkali **„velká“**, protože tak velký, celosvětový a ničivý konflikt dosud nezažili. Válka se promítla do každodennosti lidí na frontách i v civilu. Válku ukončila **kapitulace Německa** 11. listopadu 1918, poválečné uspořádání Evropy měla vyřešit mírová konference zahájená v lednu 1919 **ve Versailles**.

Kde domov můj?

Jedním z nejdůležitějších jevů celého 19. století je vznik moderních evropských národů. Od původní představy zemského vlastenectví („Čech je ten, kdo bydlí v Čechách.“) se lidé postupně připojili k myšlence jazykového a kulturního nacionalismu („Čech je ten, kdo mluví česky.“). To na jedné straně vytvořilo pocit vzájemné sounáležitosti a spojilo velké množství lidí, na straně druhé ale způsobilo nevraživost a někdy i nenávisť mezi různými skupinami národů. Dodnes se s tímto dědictvím musíme vypořádávat i my.

Hledání volného času

Denní režim člověka 19. století, pokud se neživil zemědělskými pracemi na venkově, ale pracoval např. v úřadě nebo v továrně, určovala pracovní doba. Po jejím skončení začínal volný čas. Především mezi měšťany bylo silně zakořeněné přesvědčení, že volný čas je potřeba strávit užitečně, tedy rozhodně nezahálet, ale rozvíjet sebe samého (třeba četbou, poznávacími výlety) či pracovat pro blaho společnosti (což se mohlo projevat dobročinnými aktivitami, ale i politickou činností). Zvláště od šedesátých let 19. století v Rakouském císařství tuto potřebu naplňovalo **množství spolků**, z nichž některé existují dodnes (např. Sokol či Klub českých turistů), ke konci století své spolky zakládaly i skupiny, které byly dosud z veřejného života vylučovány, např. ženy či dělnictvo. Početná síť spolků nezávislých na státu vytvářela prostor k realizaci občanských aktivit, které se staly předpokladem demokratického rozvoje občanské společnosti.

Býti ženou...

V 19. století se v euroatlantické společnosti emancipovaly (tj. získaly svá práva a svobody) celé skupiny obyvatel, přičemž tou nejpočetnější byly ženy. Postupně opustily své role „rodiček“, které jsou živeny a poslouchají své muže, a staly se z velké části samostatnými a plnohodnotnými členy společnosti. Mohly získat vzdělání (od konce 19. století i to univerzitní), mohly se účastnit voleb a zastávat povolání, která jim byly celá staletí odepřena. Dokonce vznikl i velmi aktivní politický proud zvaný **feminismus**, bojující za ještě větší práva žen.

Duše továrny

Industrializace během několika desítek let razantně proměnila svět: kolem měst vyrostly továrny a dělnická předměstí; z přírody se stala základna surovin potřebných pro průmysl, těžilo se uhlí a kolem horských skláren dřevo; dopravu zboží a osob zajišťovaly vlaky. Důsledkem byla nejen proměna krajiny (a velké znečištění životního prostředí), ale i přesuny obyvatelstva. V přelidněných dělnických koloniích bylo velmi snadné upadnout do chudoby či se stát obětí některé z nakažlivých nemocí, které se v tomto prostředí snadno šířily. Před politiky, filozofy a ekonomy vyvstal komplex problémů nazývaný „sociální otázka“.

Svět se zmenšuje

Parní stroj, elektrický článek či spalovací motor, přístroje, které byly zdokonaleny či vynalezeny v průběhu 19. století, neusnadnily pouze výrobu v továrnách, ale také dopravu – nejen nákladní, která měla v této době prioritu (proto se v současnosti zdá být řada železničních tratí nevhodně trasována, byly totiž budovány především za účelem propojení průmyslových podniků), ale i přepravu osob. Poddaní, kteří již nebyli spojeni s konkrétním panstvím, mohli mnohem snáze cestovat a odcházet za prací. Usnadnění mobility ale kromě zlevnění zboží, urychlení přenosu zpráv mělo či usnadnění poznávání světa mělo pro některé oblasti i stinné stránky: chudé venkovské a málo rozvinuté oblasti se vyliďňovaly. Jejich obyvatelé hledali lepší život nejen v továrnách ve městech, ale i za oceánem v Americe...

Sekularizace

Sekularizace (z latinského saecularis „světský“) znamená zesvětštění či odnáboženštění, obecně potlačení vlivu náboženství a jeho institucí. Znaky této tendence nalézáme již od antiky, ale tento proces sílil zejména od osvícenství.

Projevy sekularizace:

převedení církevního majetku do světských rukou, tedy změna majetkoprávních vztahů (v tomto smyslu jej užívá katolická církev od poloviny 17. století),

postupné uvolňování sociální a politické sféry společnosti z institucionální závislosti na církvi (toto pojetí vzniklo v 19. století, kdy se vytvářely nové právní normy v tomto duchu – např. francouzské zákony o poměru státu a církve už v r. 1805),

emancipace širokých vrstev obyvatel od náboženských představ a života podle náboženských pravidel (toto převládá od 20. století).

Rvačka o Afriku

Takzvanou rvačkou, někdy též závodem, o Afriku, rozumíme období nejintenzivnější kolonizace tohoto kontinentu v poslední čtvrtině 19. století, nesoucí se v duchu soupeření jednotlivých světových mocností. Británie, Portugalsko a Francie si rozdělily rozsáhlé oblasti Afriky, později se k nim přidaly také Itálie, Německo a Belgie. Počátkem zápasu o Afriku bylo objevování vnitrozemí Afriky a založení Africké společnosti v Londýně v roce 1788. Kromě vědecké činnosti šlo pochopitelně o koloniální expanzi. První výpravy Africká společnost organizovala do povodí řeky Niger (Mungo Park 1794–1797 a 1805–1806). Největší zásluhu na prozkoumání jihozápadní Afriky měl **David Livingstone** (1813–1873), velkou výpravu jižní Afrikou pak uspořádal i americký deník *New York Herald*, který vyslal Henriho Mortona Stenleyho, aby našel ztracenou Livingstonovu výpravu. S výzkumem jižní Afriky je spojeno jméno českého lékaře MUDr. **Emila Holuba**, který prošel Transvaalem a Botswanou k hornímu toku Zambezi a při druhé cestě zmapoval Viktoriiny vodopády. V mnohých oblastech Afriky započal v 19. století vleklý a nerovný boj domorodců proti Evropanům, jehož následky pociťuje nejen Afrika dodnes. Tisíce Afričanů byly zabity a desetitisíce zahynuly následkem hladomoru.

Stará impéria se hrouť

Koloniální impéria novověku, zejména španělské, portugalské, později též britské, francouzské, osmanské, habsburské, ruské se začala pozvolna po francouzské buržoazní revoluci a napoleonských válkách (i pod vlivem osvícenských myšlenek) rozpadat. K první emancipaci od koloniální nadvlády došlo v Severní Americe na území 13 kolonií ležících na východním pobřeží, důsledkem byl vznik USA. Následovalo latinskoamerické osvobozené hnutí, inspirované severoamerickým příkladem. Jako jedna z prvních zdejších kolonií vyhlásilo nezávislost Haiti (1804). Vznik svébytných amerických států v rámci hispanoamerických válek za nezávislost byl dlouhodobým procesem a v první fázi byl značně ovlivněn snahami výrazné osobnosti Simona Bolívara. Podstatná část **tzv. dekolonizace**, jak nazýváme proces vymaňování se kolonií z područí impérií, probíhá od druhé světové války dodnes. Postupně se rozpadá zejména britské a francouzské koloniální panství a velmoci pocítují následky kolonialismu, mimo jiné značný příliv obyvatelstva z mimoevropských regionů, i na vlastním území.

Spolu, nebo každý sám?

Francouzská revoluce přinesla evropské civilizaci základní moderní politické myšlenky. Vznikla zde **tzv. Deklarace práv člověka a občana**, která zakotvila představu o lidských právech člověka. Občané začali cítit a vnímat své právo rozhodovat o tom, kdo a jak jim má vládnout. Během 19. století se objevily i nové politické ideologie, které mezi sebou soutěžily (a někdy i dodnes soutěží) o přízeň voličů – liberalismus, socialismus, konzervatismus a další. Ústava jako nejvyšší zákon omezující i dědičného panovníka se postupně stal samozřejmostí prakticky v celé Evropě. V těchto ohledech jsme syny a dcerami 19. století i my.

Cesta DO města

Kapitola rozvíjející učivo z předchozích kapitol. Seznámí s významnými pokroky průmyslové revoluce a s jejím přínosem.

